

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

ταν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν εἰς τὴν Σαμαρείτιδα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ἐπομένως οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν πρέπει νὰ τὸν λατρεύουν πνευματικὰ, καθώριζε μὲν τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα τῆς νέας θρησκείας, ἀλλὰ καὶ προέλεγε συγχρόνως ὅτι οἱ ὄπαδοί του δὲν θὰ ἐνέμεναν πιστοὶ εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀπολύτου πνευματικότητος. Καὶ πράγματι δὲν ἐπέρασαν πολλοὶ αἰῶνες ἀπὸ τὴν κήρυξιν τοῦ χριστιανισμοῦ ὅτε βλέπομεν αὐτὸν νὰ περιβάλλεται μὲ τελετὰς καὶ τύπους, οἱ ὅποιοι κατ' ἀρχὴν δὲν εἶχαν καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν πνευματικὴν ὑπόστασίν του. Ἐπολλαπλασιάζοντο δὲ συνεχῶς οἱ τύποι αὐτοὶ μέχρι περίπου τῶν μέσων χρόνων τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ὡς γνωστὸν ὁ Χριστὸς μίαν καὶ μόνην προσευχὴν ὥρισε, τὸ ἀληθῶς θαυμάσιον «Πάτερ ἡμῶν», ἐλαχίστους δὲ τύπους καθιέρωσεν, ἐν τούτοις ὅμως κατέστη ἀναγκαῖος ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν τύπων καὶ τελετῶν διὰ λόγους ἱστορικούς.

Οἱ πρῶτοι πού ἐπίστευσαν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ Ἕλληνες, Ρωμαῖοι καὶ Ἑβραῖοι εἶχαν ἤδη ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν ἄλλας θρησκείας, αἱ ὁποῖαι φυσικὰ εἶχαν ἀναπτύξει βαθείας ρίζας εἰς τὴν συνείδησίν των καὶ οἱ ἀναπόσπαστοι ἀπ' αὐτὰς τελετουργικοὶ τύποι εἶχαν συνδεθῆ στενῶς μαζὶ μὲ τὸν κοινωνικὸν καὶ ἔθνικόν βίον των. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκδηλώσουν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα κατ' ἄλλον τρόπον παρὰ μόνον μὲ τύπους, διὰ τοῦτο

ἂν καὶ ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, δὲν τοὺς ἦτο εὐκόλον
 καὶ ν' ἀρνηθῶν ἀμέσως θρησκευτικὰς συνηθείας, μὲ τὰς
 ὁποίας ἀνευρέθησαν καὶ ἔζησαν πολλοὺς αἰῶνας. Εἰς τὴν
 συνείδησιν τῶν λαῶν ἐκείνων ἐγένετο σφοδρὰ πάλη μεταξὺ
 τῆς ὀλισκίτικότητος τῶν παλαιῶν θρησκειῶν, τὰς ὁποίας ἐπρό-
 κειτο ν' ἀρνηθῶν, καὶ τῆς πνευματικότητος τῆς νέας, τὴν
 ὁποίαν ἐκαλοῦντο νὰ δεχθῶν. Ἐδῶ εὐρίσκειται ἡ ἐξήγησις
 τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος ὅτι ὁ χριστιανισμὸς κατ' ἀρχὰς
 διεδόθη εὐκολώτερα εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς μορφωμένας
 τάξεις τῆς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς φιλοσοφίας εἶχαν
 χάσει κάθε πεποίθησιν εἰς τὴν χρησιμότητα τῶν παλαιῶν
 θρησκειῶν, παρὰ εἰς τοὺς χωρικοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο
 ἀκατανόητος διὰ τὴν θεωρητικότητα καὶ τὰς ἀφηρημένας
 καὶ τὰς μεταφυσικὰς ἐννοίας του. Παράδειγμα τοιαύτης
 ἔμμονῆς εἰς τὸ πάτριον θρησκεῖμα ἀναφέρομεν τοὺς κατοί-
 κους τῆς σημερινῆς Μίνης, οἱ ὁποῖοι μάλιστα περὶ τὸ τέλος
 τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἔγιναν χριστιανοί.

Καὶ ἐνίκησε μὲν ὁ χριστιανισμὸς κατόπιν μακρῶν καὶ σφο-
 δρῶν ἀγῶνων πρὸς τὰς παλαιὰς θρησκείας, ἀλλ' ἡ νίκη του
 δὲν ἦτο ἀπόλυτος, ἦτο νίκη συμβιβασμοῦ μὲ ἀμοιβαίας ὑπο-
 χωρήσεις. Αἱ μὲν παλαιαὶ θρησκείαι ὑπεχώρησαν εἰς τὰ δόγ-
 ματα τῆς νέας, ἡ δὲ νέα ὑπεχώρησεν εἰς τὰς τελετὰς καὶ τὰς
 τυπικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἐκείνων. Κατ' αὐ-
 τὸν δὲ τὸν τρόπον "Ἕλληνες, Ρωμαῖοι καὶ Ἰβραῖοι γενόμε-
 νοι χριστιανοὶ δὲν ἄφηναν καὶ ὅλας τὰς παλαιὰς θρησκευτικὰς
 συνηθείας μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ συνηθείαι αὐταὶ υἰοθε-
 τοῦντο τρόπον τινὰ καὶ ἐπολιτογραφοῦντο ἀπὸ τὴν νέαν
 θρησκείαν. Ἐλάμβαναν τὸ χρῆμα αὐτῆς ὥστε νὰ παρουσιάζ-
 ωνται μὲ ἐνδυμα χριστιανικὸν διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς αὐτὰς
 συμβολικῶν ἐννοιῶν. Εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἐβραϊκῆς θρη-
 σκείας, ὅταν ὁ ἱερεὺς σκυμμένος εἰς τὴν γῆν ἀνέπεμπεν εἰς
 τὸν Ἰεσοβὰ μυστικὰς δεήσεις, ἔκαιε συγχρόνως καὶ θυμίαμα
 εὐῶδες εἰς χρυσοῦν θυμιατήριον ἔμπρὸς εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων,
 τοῦ ὁποίου ἡ μὲν εὐωδία ἐσκορπίζετο παντοῦ, αἱ δὲ ἀνερχό-
 μεναι τολύπαι τοῦ καπνοῦ συνάδευαν τὰς δεήσεις ὡς νὰ
 ἤθελαν νὰ φθάσουν μαζί των μέχρι τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ.

“Όταν δὲ ὁ νεοφώτιστος ἀπὸ Ἑβραῖος χριστιανὸς ἄκουε καὶ εἰς τὸν χριστιανικὸν ναὸν τὸν ἴδιον ὕμνον τοῦ Δαβὶδ «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου», χωρὶς νὰ θέλῃ ὁ νοῦς του μεταφέρετο εἰς τὴν θρησκείαν ποῦ ἀφῆσε καὶ ἡ συνειδησίς του δὲν θὰ ἔμενεν ἱκανοποιημένη, ἀν δὲν αἰσθάνετο καὶ ἐδῶ τὸ θεῖον ἄρωμα τοῦ θυμιάματος νὰ προσφέρεται εἰς τὸν ἕξ ἀποκαλύψεως Θεὸν «εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς ὅπως ἀντικαταπέμψῃ τὴν θεῖαν χάριν καὶ τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου πνεύματος». Ἄλλ’ ἐδῶ δὲν πρόκειται ν’ ἀσχοληθοῦμε εἰς τὰς συνηθείας τῆς ἑβραϊκῆς λατρείας ποῦ παρεδέχθη ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία. Τὸ θέμα ἡμῶν θὰ περιορισθῇ εἰς μερικὰς μόνον δοξασίας καὶ συνηθείας, τὰς ὁποίας παρέλαβεν ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν καὶ μυθολογίαν.

*
* *

Ὁ χριστιανισμὸς ἐκτὸς τοῦ δόγματος τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς μελλούσης ἀνταποδόσεως τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν ἔργων, δόγματος ἐννοεῖται ὅχι πρωτοφανοῦς, δὲν ὥρισε τίποτε διὰ τὰς σχέσεις τῶν ζώντων πρὸς τοὺς νεκρούς. Ἄλλ’ οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι τόσον πολὺ ἐφρόντιζαν διὰ τοὺς νεκροὺς σύμφωνα μὲ τὰς θρησκευτικὰς τῶν δοξασίας, δὲν ἠμποροῦσαν νὰ λησμονήσουν τὰς συνηθείας τὰς ἀναφερομένας εἰς ἐκείνους καὶ ὅταν ἔγιναν χριστιανοί. Διετήρησαν λοιπὸν ὅλα τὰ νεκρικὰ ἔθιμα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἄλλα μὲν ἐπέτρεψεν ἀπλῶς νὰ ὑπάρχουν χωρὶς νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰ χαρακτῆρα ἐκκλησιαστικόν, ἄλλα δὲ τούναντίον καθώρισεν ὡς ἐπισημοὺς αὐτῆς τελετὰς.

Πάμπολλα εἶναι τὰ ἔθιμα τῆς πρώτης κατηγορίας. Πρῶτα πρῶτα αὐτὸ τὸ λευκὸ σάβανο εἶναι κληρονομία τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ κατὰ τὰς ἀρχαίας καὶ κατὰ τὰς χριστιανικὰς δοξασίας τὸ λευκὸ χρῶμα εἶναι ἀπλοῦν καὶ καθαρὸν καὶ διὰ τοῦτο τὸ μόνον κατάλληλον νὰ συμβολίσῃ τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ὅταν ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ σῶμα εἶναι πλεὺς ἀπλῆ καὶ καθαρὰ. Πρὸ πάντων δὲ τῶν ἱερέων ἡ

ἐπικήδειος στολή ἔπρεπε χωρὶς ἄλλο νὰ εἶναι λευκὴ (Πλάτ. Νόμ. ΙΒ, 947 Β).

Οἱ ἀρχαῖοι ἐνόμιζαν τὸν νεκρὸν ὡς μόλυσμα καὶ κάθε ἄνθρωπος ποὺ ἤρχετο εἰς ἐπαφήν πρὸς αὐτὸν ἔπρεπε νὰ υποβληθῆ εἰς καθαρμόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐτοποθετοῦσαν ἐμπροστί εἰς τὴν θύραν τοῦ ἀποθανόντος ἀγγεῖον γεμάτο μὲ νερό, τὸ ὁποῖον ἔπαιρναν ἀπὸ γειτονικὴν οἰκίαν, ὥστε οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὸν νεκρὸν νὰ καθαρθοῦν κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ραινόμενοι μὲ αὐτό. Διὰ τοῦτο δὲ ὠνόμαζαν τὸ νερὸ αὐτὸ ραντήριον. Καὶ ἡ μὲν χριστιανικὴ ἐκκλησία κατεπολέμησε τὴν ἰδέαν τοῦ μολύσματος, διότι καὶ παραλαμβάνει τὸν νεκρὸν εἰς τὴν προστάσιαν τῆς καὶ εἰς τὸν ναὸν τὸν φέρει καὶ μὲ εὐχὰς καὶ δεήσεις ὑπὲρ τῆς ψυχῆς του τὸν συνοδεύει εἰς τὸν τάφον καὶ τὴν θερμὴν ἀγάπην τῆς ἔδειξε μὲ τὰς πολλαπλᾶς νεκρωσίμους ἀκολουθίας ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ ἀποθανόντος ὀρίσασα ἄλλην μὲν διὰ τὰ νήπια, ἄλλην διὰ τοὺς μοναχοὺς, ἄλλην διὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ ἄλλην διὰ τοὺς κοσμικοὺς, ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠμπόρεσαν ν' ἀποξενωθοῦν ἀπὸ τὰ ἔθιμα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὸν καθαρμόν, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν καὶ σήμερα. Εἰς πολλὰ μέρη ὅσοι πηγαίνουν εἰς τὴν κηδεῖαν κάμνουν τὸν καθαρμόν νίπτοντες τὰ χέρια ἢ εἰς τὴν ἀλλήν τῆς ἐκκλησίας ἢ κοντὰ εἰς τὸν τάφον ἢ ὅταν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος¹. Εἰς τὴν Θράκην μὲ τὸ ἔθιμον τοῦ καθαρμοῦ συνδέεται καὶ ἄλλη συμβολικὴ πράξις. Εἰς τὸ νερὸ ποὺ ἐτοιμάζουν κοντὰ εἰς τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ διὰ νὰ καθαρθοῦν οἱ ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὴν κηδεῖαν ἢ νιπτόμενοι ἢ βάπτοντες τὰ δάχτυλα καὶ ραινόμενοι ρίχνουν καὶ ἀναμμένο κάρβουνο. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ποὺ τηροῦν σήμερα τὸ ἔθιμον αὐτὸ νομίζουν ὅτι τοῦτο γίνεται διὰ νὰ σβήσῃ ἡ λύπη τῶν συγγενῶν, ἐμεῖς ὅμως διαβλέπομεν εἰς αὐτὸ λείψανον ἄλλου θρησκευτικοῦ ἔθιμου τῆς ἀρχαιότητος, καθ' ὃ εἰς ἄλλας περιστάσεις ὡς νερὸ τοῦ

¹ Περὶ τοῦ ἔθιμου τούτου καὶ τῶν συναφῶν ἔγραψεν ἐν ἐκτάσει ὁ Νικόλαος Πολίτης (βλέπε Λαογραφικὰ Σύμμεικτα 2,271 κέξ).

καθαροῦ ἐχρησίμευε νερὸ ἁγιασμένο, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε βυθισθῆ δαυλὸς ἀναμμένος ἐκ τοῦ βωμοῦ.

Ἐκεῖνοι ἐπλήρωναν μοιρολογῆτρες ἐξ ἐπαγγέλματος διὰ νὰ μοιρολογοῦν τὸν νεκρὸν, ἐφημίζοντο δὲ ὡς καλαὶ μοιρολογῆτρες αἱ γυναῖκες τῆς Καρίας, ἀλλὰ καὶ οἱ χριστιανοὶ δὲν τὴν ἄφησαν τὴν συνήθειαν. Ὁ Χρυσόστομος ἀπειλοῦσε ὅτι θ' ἀποκλείσῃ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνους ποὺ ἐπλήρωναν γυναῖκας θρηνηφοδούς διὰ νὰ κλάψουν τὸν νεκρὸν (Πατρολογία Migne 63,44). Καὶ σήμερα ἐπικρατεῖ εἰς μερικὰ μέρη τὸ ἔθιμον. Εἰς τὴν Αἶνον λέγουν παροιμιωδῶς εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἀτόπως ἐλεεινολογεῖ τὸν ἑαυτὸν του «Σαμοθρακίτισσες θέλεις νὰ σὲ κλάψουν», τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι αἱ γυναῖκες τῆς Σαμοθράκης φημίζονται ὡς καλαὶ μοιρολογῆτρες.

Καὶ οἱ μὲν ἀρχαῖοι, ἐπειδὴ ἐπίστευαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἔχει ἀνάγκην τῶν ἰδίων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα τοῦ ἦσαν κατ' ἐξοχὴν προσφιλῆ καὶ χρήσιμα ἐν τῇ ζωῇ, ἔθαπταν μαζί πάμπολλα τοιαῦτα ἀντικείμενα καὶ τὸν ἐφωδίαζαν μὲ πλεῖστα ἐφόδια διὰ τὸ μακρινὸ καὶ ἀγύριστο ταξεῖδι, ἔβαζαν δὲ καὶ εἰς τὸ στόμα του νόμισμα διὰ νὰ τὸν περάσῃ ὁ Χάρων ἀπὸ τὴν Ἀχερουσίαν λίμνην. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἀρχαίους χριστιανικοὺς τάφους εὗρέθησαν διάφορα κοσμήματα γυναικεῖα καὶ παγνίδια παιδικά,¹ εἰς δὲ τὴν Θράκην σήμερα θάπτουν μαζί μὲ τὸν νεκρὸν καὶ σταμνὶ γεμᾶτο νερὸ διὰ νὰ πίνῃ ὁ ἀποθαμμένος εἰς τὸ μακρινὸ του ταξεῖδι. Εἰς δὲ τὰ σαράντα μαζί μὲ τὰ διάφορα πράγματα ποὺ δωροῦν διὰ τὴν ψυχὴν του εἰς τοὺς προσερχομένους εἰς τὸ μνημόσυνον συγκαταλέγεται καὶ μία σακκούλλα διὰ νὰ βάλῃ τὰ κομμάτια τοῦ ψωμοῦ καὶ τ' ἄλλα ἐφόδια, τὰ ὁποῖα οἱ συγγενεῖς μοιράζονται δι' αὐτόν. Καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ ἔθιμου ἀνάγεται ἀσφαλῶς εἰς τὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων περὶ μακρᾶς ὁδοιοτρίας, ἐκ τῶν ὑστέρων δὲ ἐπλάσθη ὁ δικαιολο-

¹ Περὶ τῶν εἰς ἀρχαίους χριστιανικοὺς τάφους εὗρεθέντων πραγμάτων ἰδὲ Κ. Καλλινίκου «Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ», ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1922 σελ. 714 κέξ.

γητικὸς μῦθος ὅτι κάποια γυναῖκα εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον τὴν ἀποθανοῦσαν θυγατέρα τῆς μετὰ τὴν τέλει τοῦ μνημοσύνου καὶ τὴν ἐρώτησεν ἂν ἔμεινεν εὐχαριστημένη ἀπ' αὐτό, ἐκείνη δὲ εἶπεν ὅτι καλὰ μὲν ἔγιναν ὅλα, ἀλλὰ δὲν εἶχε μέρος ποῦ νὰ βάλῃ τὰ κομμάτια τοῦ ψωμοῦ καὶ τὰ λοιπά. Καθὼς δὲ φαίνεται καὶ τὸ πορθιμεῖον τοῦ Χάρωνος δὲν κατηργήθη ἐνωρίς, ἂν καὶ ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ οὔτε ἀπὸ λίμνην θὰ ἐπερνοῦσεν οὔτε ἀνάγκην ἀπὸ ναῦλα εἶχε. Μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων εἰς τὸν Πόντον τοῦλάχιστον ἔθεται εἰς τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ νόμισμα, ἀντὶ δὲ αὐτοῦ θέτουν σήμερα μικρὸν πλακούντιον ἀπὸ κερί, εἰς τὸ ὁποῖον χαράζουν σταυρὸν, ἢ ἀπλοῦν σταυρὸν σχηματιζόμενον ἀπὸ δύο κεριά. Ἔτσι καὶ τὸ ἔθιμον αὐτὸ ἔλαβε χριστιανικὴν μορφήν.

Καθὼς δὲ ἐκεῖνοι ὅταν ἀπέθνησκε κανεὶς ἄγαμος ἔτοποθετοῦσαν ἐπάνω εἰς τὸν τάφον τὴν εἰκόνα λουτροφόρου ἀγγεῖου διὰ νὰ δηλώσουν ὅτι ὁ ἀποθάνων δὲν εὐτύχησε νὰ κάμῃ γαμήλιον λουτρόν, ἴσως δὲ πρὸς τὴν συνήθειαν αὐτὴν ἔχουν σχέσιν καὶ οἱ ἀμφορεῖς ποῦ ἀνευρέθησαν εἰς ἀρχαίους χριστιανικοὺς τάφους, διὰ τὸν ἴδιον λόγον καὶ ἡμεῖς θέτομεν στεφάνι εἰς τὸ κεφάλι τῶν ἀγάμων νεκρῶν.

Καὶ αὐτὸ τὸ ἔθιμον τῶν χοῶν δὲν ἐξέλιπε. Γνωστοὶ εἶναι αἱ τρισπονδοὶ ἐπὶ τοῦ τάφου χοαὶ τῶν ἀρχαίων ἀπὸ νερὸ τῆς πηγῆς, κρασί, λάδι καὶ μέλι. Ἡ Ἀντιγόνη εἰς τὸ δμῶνυμον δράμα τοῦ Σοφοκλέους ἀφοῦ ἔθαψε τὸν ἀδελφόν της

Ἐκ τ' εὐκροτῆτου χαλκίας ἄρδην πρόχου

χοαῖσι τρισπόνδοισι τὸν νέκυν στέφει.

(στῆχ. 480)

Καὶ σήμερα πλύνομεν τὸν νεκρὸν μὲ κρασί καὶ ὅταν τεθῇ εἰς τὸν τάφον ὁ ἱερεὺς εἰς πολλὰ μέρη χύνει ἐπάνω του τὸ λάδι τῆς κανδήλας συνήθως τῆς ἀγίας τραπέζης σχηματίζων τρεῖς φορὲς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἢ κρασί ἢ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ θυμιατηρίου. Καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις ἔθιμα σχετίζονται πρὸς τὰ ἐναγίσματα ταῦτα. Εἰς τὴν Θράκην μέχρι σαράντα ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου κάθε πρωὶ ἢ μόνον κάθε Σάββατον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἢ κατ' ἔξοχὴν ἡμέρα τῶν

νεκρῶν, συγγενῆς τοῦ ἀποθανόντος πηγαίνει εἰς τὸν τάφον καὶ χύνει εἰς αὐτὸν νερὸ ἀπὸ καινούργιο σταμνί, τὸ ὁποῖον εἰς τὰ σαράντα δωρεὶ εἰς κάποιον. Ἐπίσης κατὰ τὸ μνημόσυνον τῶν σαράντα ὁ ἱερεὺς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νεκροῦ μετὰ τὴν ἐπιμνημόσυνον δέησιν κάμνει χοὰς χύνων κατὰ γῆς ὀλίγον νερὸ, τὸ ἴδιον δὲ ἐπαναλαμβάνουν καὶ ὄλαι αἱ παρευρισκόμεναι γυναῖκες. Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τοῦτο γίνεται ἀκριβῶς ἐπάνω εἰς τὸν τάφον εὐθὺς μετὰ τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μνημόσυνον. Ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ὅτι αἱ χοαὶ δὲν εἶναι μόνον ἀπλῶς λαϊκὸν ἔθιμον, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ ἐκκλησιαστικὴ διάταξις καὶ κατὰ τοῦτο ἀποτελοῦν μέσην τάξιν μεταξὺ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν ἐπισήμων τελετῶν τῆς ἐκκλησίας. Διότι τοῦλάχιστον ἡ τριπλῆ ἐπίχυσις ἀπὸ τὸ λάδι τῆς κανδήλας ὀρίζεται ρητῶς ἀπὸ τὴν τυπικὴν διάταξιν τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, ἐδόθη δὲ εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν ὑστέρων σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησίας ἢ ἔρμηνεία ὅτι τοῦτο γίνεται εἰς τύπον τῆς κατὰ τὸ βάπτισμα χρίσεως δι' ἁγίου ἐλαίου, εἰς σημείωσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ σφραγίδα τοῦ ἀποθανόντος καὶ ἁγιασμὸν αὐτοῦ, διότι εὐσεβῶς καὶ κατὰ Χριστὸν ἔζησε (Goar Εὐχολόγιον σελ. 433. 436. 449).

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν ἀνήκουν τὰ συνηθισμένα μνημόσυνα, τὰ τρίτα, ἔνατα, τεσσαρακοστὰ καὶ τὸ ἐτήσιον, τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰ τρίτα, ἔνατα, τριακάδα καὶ γενέσια τῶν ἀρχαίων, διότι καὶ ἐκεῖνοι τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἔκαμαν μνημόσυνα τῶν νεκρῶν διὰ θυσιῶν καὶ ἐναγισμάτων. Ἐχομεν λοιπὸν ἀκριβῆ ἀντιγραφὴν ἐκτὸς μιᾶς λεπτομερείας ὅτι τὰ ἰδικὰ μας σαράντα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν τριακάδα τῶν ἀρχαίων, ἢ ὁποῖα ἐγένετο τὴν τριακαστὴν ἡμέραν μετὰ τὸν θάνατον. Ἡ ἀριθμητικὴ αὐτὴ μεταβολὴ ἐγένε κατόπιν τῆς συμβολικῆς σημασίας, τὴν ὁποῖαν ἡ ἐκκλησία ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς τὰ μνημόσυνα. Κατὰ τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς (Migne 1, 1145) τὰ τρίτα γίνονται εἰς ἀνάμνησιν τῆς τριημέρου ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἔνατα πρὸς ἀνάμνησιν τῶν κεκοιμημένων, τὰ τεσσαρακοστὰ κατὰ τύπον τοῦ τεσσαρακονθήμερου πένθους τοῦ

ἔβραϊκοῦ λαοῦ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωυσεῶς καὶ τὰ ἐτήσια διὰ τὴν μνηεὶαν τοῦ ἀποθανόντος. Κατ' ἄλλην διδασκαλίαν τὰ ἔνατα τελοῦνται εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἀποστόλους ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάστασιν, διότι ἂν εἰς τὰς ὀκτῶ προσθέσωμεν καὶ τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν, ἡ ὁποία δὲν συμπεριελήφθη, γίνονται ἔννεα, τὰ δὲ τεσσαρακοστὰ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ. Ἀσχετίως πρὸς τὸν οὐσιώδη σκοπὸν τῶν μνημοσύνων ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπινοηθέντα, ὅστις εἶναι ἡ δέησις τῆς ἐκκλησίας διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀποθανόντος, ἡ ἐρμηνεία τῆς κατὰ ὠρισμένας χρονικὰς περιόδους τελέσεως αὐτῶν δὲν εἶναι καθόλου ἐπιτυχημένη. Ὅπως δὲ ποτε ὁμοῦς ἡ ἐκκλησία εὐρεθεῖσα πρὸ ἀριθμῶν τῆς εἰδωλολατρικῆς θρησκείας ἔπρεπε νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς κάποιαν σημασίαν χριστιανικὴν, ἐκρίθη δὲ αὐτὴ ἡ καλυτέρα. Μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν ἡ λαϊκὴ δοξασία ὅτι ἡ ψυχὴ μένουσα ἐπὶ τῆς γῆς συνήθως κοντὰ εἰς τὸν τάφον ἀνεβαίνει εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου μετὰ τὴν τέλειαν τοῦ μνημοσύνου. Καὶ εἰς τὴν δοξασίαν αὐτήν, ἡ ὁποία ἔλαβε χριστιανικὸν βάπτισμα παρασχετισθεῖσα πρὸς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ, βλέπει κανεὶς ἀμυδρὸν ἴχνος τῆς δοξασίας τῶν ἀρχαίων ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ἐπὶ γαίην εἰς τὸν ἕδην ἐφόσον ὁ νεκρὸς ἔμενον ἀταφος.

Πρὸς τὸ ραντήριον ὕδωρ τῶν ἀρχαίων, διὰ τὸ ὁποῖον εἶπαμεν ἀνωτέρω, ἔχει σχέσιν καὶ τὸ ἁγιασμένο νερὸ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐδῶ παρατηροῦμεν ἀπὸ μίαν κοινὴν ἀρχὴν δύο διαφόρους κατευθύνσεις. Συνέχεια τοῦ ραντηρίου ὕδατος εἶναι καὶ τὸ νερὸ τοῦ καθαρμοῦ εἰς τὰς κηδεῖας, τὸ ὁποῖον ἡ ἐκκλησία δὲν υἱοθέτησε, διότι ἐθεώρησε τὸν νεκρὸν ἁγιασμένον, καὶ ὁ συνήθης ἁγιασμός, τὸν ὁποῖον καθιέρωσε μὲ ἐπίσημον τελετὴν. Καὶ οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἐβύθιζαν εἰς τὸ νερὸ διὰ ν' ἁγιασθῇ δαυλὸν ἀναμμένον ἐκ τοῦ βωμοῦ, ἡ δὲ ἐκκλησία σφραγίζει αὐτὸ τρις μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυ-

ροῦ καὶ βυθίζει εἰς αὐτὸ τρεῖς τὸν σταυρὸν τὸ ἱερώτερον σύμβολόν της. Ἡ ἀρχαιοτάτη μνεία τοῦ ἁγιασμοῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν πέμπτον αἰῶνα. Κατὰ τὰς μαρτυρίας Θεοδορητοῦ ἐπισκόπου Κύρου καὶ Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κύπρου τὸ διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ καταλλήλου εὐχῆς ἁγιασμένο νερὸ ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς κατάλυσιν εἰδώλων, φυγάδουσιν δαιμόνων, διάλυσιν μαγειῶν καὶ μαγγανειῶν, ἀποδίωξιν ἀκρίδων καὶ ἄλλων ἐντόμων καταστρεπτικῶν τῶν γεννημάτων καὶ εἰς θεραπείαν ἀσθενῶν ὄχι μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ζώων (Migne 41, 425. 82, 1244 καὶ 1377). Εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἐπιφανίου λέγεται ὅτι ἐπειδὴ ἐμποδίζετο ἀπὸ τὰς μαγείας τῶν ἀπίστων ἢ ἀνέγερσις ναοῦ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἐκεῖνος πού ἐμελλε νὰ τὸν κτίσῃ ἐπῆρε νερὸ μέσα εἰς σκεῦος, τὸ ἐσφράγισε σταυροειδῶς μὲ τὸ δάχτυλο καὶ ἐπεκαλέσθη τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διὰ νὰ δοθῇ θεία δύναμις εἰς αὐτό. Κατόπιν δὲ μὲ τὸ ἁγιασμένο αὐτὸ νερὸ ἐρράντισε τὸν τόπον, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ κτισθῇ ὁ ναός, καὶ ἀμέσως διελύθησαν αἱ μαγείαι. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς συνηθείας πού ὑπάρχει καὶ σήμερα νὰ κάμνωμεν ἁγιασμόν εἰς τὰ θεμέλια νέας οἰκοδομῆς. Κατὰ τὴν περίστασιν αὐτὴν ἀναγινώσκεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ εἰδικῆ εὐχῆ «ἐπὶ θεμελίου οἴκου» διὰ νὰ τελειώσῃ καλὰ τὸ οἰκοδόμημα, νὰ μὴ ἤμπορῇ καμμία φυσικὴ δύναμις νὰ τὸ βλάψῃ καὶ οἱ μέλλοντες νὰ κατοικοῦν εἰς αὐτὸ νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ κάθε ἐπιβουλήν τοῦ διαβόλου.

Ἡ τελετουργικὴ διατύπωσις τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγιασμοῦ ὅπως μᾶς εἶναι γνωστὴ σήμερα εἶναι ἄγνωστον εἰς ποῖον αἰῶνα ἀνήκει, διαφέρει δὲ πολὺ ἀπὸ τὸν ἀπλούστατον τύπον τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἐκεῖνο ὅμως πού μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως ἐδῶ εἶναι ὅτι ὁ φαινομενικὸς σκοπὸς του διὰ μέσου τῶν αἰῶνων κατέστη ποικιλότητας. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα καὶ ἀπὸ πολλὰ χωρία τῆς ἀκολουθίας του, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἱερεὺς εὐχεται νὰ γίνῃ τὸ ἁγιαζόμενον ὕδωρ «ἰαματικὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων καὶ πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ἀποτρεπτικόν», νὰ φυγαδεύῃ τὰς ἀσθενείας, νὰ γίνῃ ὄργανον ἰάσεως ψυχῆς καὶ σώματος, ὄργανον φωτι-

σμοῦ τοῦ νοῦ, ὄργανον καθαρικὸν τῆς ἀκαθαρσίας τῶν παθῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἶναι ὁμως φανερὸν ὅτι εἰς ὅλα αὐτὰ βάσις ὑπόκειται ὁ καθαρμός, ὅστις εἶναι καὶ ὁ πρῶτος καὶ οὐσιώδης σκοπὸς του, διότι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας ἀκαθαρσία λογίζεται ὄχι μόνον ἢ ὕλική ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ. Ὅθεν καὶ μαγεῖται καὶ δαίμονες καὶ ἀρρώσται καὶ ὄρισμένα ζῶα καὶ τὰ ὅμοια θεωροῦνται ἀκαθαρσίαι ἔχουσαι ἀνάγκην καθαρμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ σπίτια ραντίζονται μὲ ἀγιασμὸν διὰ νὰ λείψῃ κάθε εἶδος μολύσματος καὶ ἐπὶ τῶν ἀρρώστων γίνεται ἀγιασμὸς διὰ νὰ γίνουν καλὰ καὶ ἐκεῖνοι ποῦ πλησιάζουν λεχῶνα νομιζομένην ἀκάθαρτον κάμνουν χρῆσιν τοῦ ἀγιασμοῦ πρὸς καθαρμὸν καὶ τὰ πηγάδια, σκευὴ καὶ τρόφιμα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔτυχε νὰ πέσῃ ζῶων μιαρὸν καθὼς ὁ ποντικὸς καὶ ἄλλα ἢ ψόφιο, ἀπαλλάσσονται τοῦ μολύσματος, ἐὰν πλυθῶν ἢ ραντισθῶν μὲ ἀγιασμόν.

Ἐποῦ δὲ ἀγιασμένο θεωρεῖται τὸ νερό, εἰς τὸ ὁποῖον ἐβυθίσθη ὁ σταυρός, πολὺ περισσότερον ἀγιασμένο πρέπει νὰ πιστεύεται ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἐβαπτίσθη ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο τὰ μεσάνυχτα τῆς εορτῆς τῶν Θεοφανείων, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἐβαπτίσθη ὁ Χριστός καὶ ἀγίασε τὴν φύσιν τῶν ὑδάτων, ἔσπευδαν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καθὼς λέγει ὁ Χρυσόστομος νὰ πάρουν νερό, τὸ ὁποῖον ἐφύλατταν εἰς τὰ σπίτια τῶν ὄλων τὸ ἔτος μέχρι τῆς ἐπομένης εορτῆς προφανῶς διὰ νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ ὡς μέσον καθαρμοῦ. Ὅτι δὲ τὸ νερό αὐτὸ εἶναι ὄντως ἀγιασμένο ἀποδεικνύεται καλὰ καθὼς λέγει ὁ ἴδιος ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν μεταβάλλεται ἢ φύσις του ἀπὸ τὴν πολυκαιρίαν, ἀλλὰ μένει ἀναλλοίωτον ὁλόκληρον ἔτος, κάποτε δὲ καὶ δύο καὶ τρία ἔτη, καὶ πάντοτε παρουσιάζει ὄψιν καὶ γεῦσιν νεροῦ, τὸ ὁποῖον μόλις πρὸ ὀλίγου ἐπήραμεν ἀπὸ τὴν πηγὴν (Migne 49,366). Ἡ ἐκκλησία ἀργότερα καθώρισε καὶ ἰδιαιτέραν ἀκολουθίαν τοῦ ἀγιασμοῦ τούτου, ὅστις γίνεται μίαν φορὰν τὸ ἔτος τὴν εορτὴν τῶν Θεοφανείων, τὸν ὠνόμασε δὲ μέγαν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τὸν ἄλλον, ὅστις ὠνομάσθη μικρὸς καὶ γίνεται εἰς κάθε περίστασιν χωρὶς κανένα χρονικὸν περιο-

ρισμόν. Ἀπὸ τὸν μέγαν ἁγιασμόν φυλάττομεν σήμερον εἰς τοὺς ναοὺς κατὰ διάταξιν ἐκκλησιαστικὴν ἀπαράβατον μέχρι τοῦ ἐπομένου ἔτους, χρησιμοποιοῦμεν δὲ αὐτὸν καὶ εἰς ἄλλας θρησκευτικὰς ἀνάγκας καὶ εἰς καθαρὸν τῶν μολυνθέντων σκευῶν καὶ τροφίμων καθὼς ἀνωτέρω ἐλέχθη καὶ εἰς ἀποδιῶξιν ἐρπετῶν καὶ βλαπτικῶν τῆς γεωργίας ἐντόμων ραντίζοντες μὲ αὐτὸν καὶ μὲ λάδι ἀπὸ κανδήλαιαν τοῦ ναοῦ ἀμπέλια, χωράφια καὶ κήπους (Goar σελ. 554).

*
* *

Καταφανῆ ἐπίδρασιν τῆς πολυθεϊτικῆς θρησκείας βλέπομεν καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων. Κατὰ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων ὑπῆρχαν πολλοὶ θεοὶ καὶ ἡμίθεοι, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχε καὶ ὠρισμένην δικαιοδοσίαν εἰς τὸν κόσμον. Τὴν πολυθεϊαν ταύτην καταργήσας ὁ χριστιανισμὸς ἐπέβαλε τὴν μονοθεϊαν. Ὁ Ἕλλην ὅμως ναύτης ὁ συνηθισμένος ἀπὸ αἰῶνας νὰ προσφέρῃ θυσίαν εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὰς ἄλλας θεότητας τῆς θαλάσσης, ὁ ἀμπελοουργὸς ὁ ὕμνων τὸν θεὸν τοῦ οἴνου Διόνυσον, ὁ γεωργὸς ὁ τιμῶν τὴν Δήμητραν καὶ τὴν προσωποποίησιν τοῦ ἐπανερχομένου ἔαρος Περσεφόνην, ὁ βοσκὸς ὁ προσφέρων θυσίαν εἰς τὸν Πᾶνα καὶ παύων τὸ μεσημέρι νὰ παίξῃ τὸν αὐλὸν ἐκ φόβου μήπως θυμώσῃ ὁ κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἡσυχάζων θεὸς τῶν ποιμνίων, αἱ ἔγκυοι γυναῖκες αἱ ἐπικαλούμεναι τὴν προστάτιδα τοῦ τοκετοῦ Εἰλείθυιαν, αἱ παρθένοι αἱ προσφέρουσαι θυσίας εἰς τὰς θεὰς τῆς παρθενικῆς ἁγίας Ἀθηνᾶν καὶ Ἄρτεμιν καὶ οὕτω καθέξῃς ὅλοι αὐτοὶ ὅταν ἔγιναν χριστιανοὶ ἐνόμιζαν ὅτι κάτι τοὺς λείπει, ὅτι ἐσηματίσθη κάποιον κενὸν εἰς τὴν θρησκευτικὴν τῶν συνειδησιν, διότι δὲν εἶχαν πλέον νὰ ἐπιχαλεσθῶν κάποιον ἀνώτερον ὄν εἰδικὸν ἐξ ἐπαγγέλματος διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν μιᾶς ἐπιθυμίας ἢ τὴν εὐδῶσιν ἐπιχειρήσεως. Δὲν ἐτολμοῦσαν δὲ νὰ κατεβάσουν πολὺ χαμηλὰ τὸν ἕνα καὶ ὑπέρτατον Θεὸν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ νὰ τὸν ἀνακατώσουν εἰς τὰς κοσμικὰς ὑποθέσεις καὶ ἐπιθυμίας τῶν, ὁ ὁποῖος ἄλλως τε ὡς πνεῦμα

ἄνθρωπον καὶ ἀνείδεον δὲν ἦτο πολὺ προσιτὸς εἰς τὴν διανόησιν των. Ἐπειδὴ δὲ ἄλλοι θεοὶ κατώτεροι δὲ ἦσαν, ὑπεχρεώθησαν ν' ἀναλάβουν τὰς εἰδικὰς αὐτὰς προστασίας κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ μάρτυρες τῆς πίστεως, κατόπιν δὲ ὅλοι οἱ ἅγιοι, οἱ ὅποιοι ἀνεκηρύχθησαν φύλακες καὶ πολιούχοι τῶν πόλεων ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα κάθε πόλις εἶχε τὸν προστάτην καὶ πολιούχον θεὸν ἢ ἥρωα. Ἴσως δὲ καὶ μία ἀπὸ τὰς αἰτίας τῆς ἀνακηρύξεως ὡς ἁγίων ἐκείνων τοῦ ἐργάσθησαν διὰ τὴν διάδοσιν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν κατίσχυσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ κενοῦ τούτου, αἰτία ὅμως ἐνεργήσασα ὄχι ἐν ἐπιγνώσει, ἀλλὰ καθ' ὃν τρόπον ἐνεργοῦν ἐνίοτε μερικαὶ μυστηριώδεις δυνάμεις τῆς ψυχῆς χωρὶς νὰ μᾶς ἐρωτήσουν. «Οἱ μάρτυρες, γράφει ὁ Θεοδώρητος πρὸς τοὺς ἐθνικούς, εἶναι πολιούχοι καὶ φύλακες τῶν πόλεων. Διατί ἐσεῖς, οἱ ὅποιοι τόσους θνητοὺς ἀνθρώπους ὠνομάσατε ἥρωας καὶ θεοὺς, ἀγανακτεῖτε ἐναντίον μας, οἱ ὅποιοι δὲν θεοποιοῦμεν τοὺς μάρτυρας, ἀλλ' ἀπλῶς τοὺς τιμῶμεν ὡς μάρτυρας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγαπητοὺς θεράποντάς του; Ἄντι δὲ τῶν ἰδικῶν σας Πανδίων καὶ Διονυσίων καὶ τῶν ἄλλων ἐορτῶν ἡμεῖς τελοῦμεν τὰς ἐορτὰς τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου καὶ Θωμᾶ καὶ Σεργίου καὶ Μαρκέλλου καὶ τῶν ἄλλων μαρτύρων, ἀντι δὲ τῶν ἰδικῶν σας πανηγύρων μὲ τὰς πομπείας καὶ αἰσχρολογίας καὶ τὴν μέθην καὶ τοὺς κώμους καὶ τοὺς γέλωτας ἡμεῖς κάμνομεν πανηγύρεις σόφροννας, εἰς τὰς ὁποίας ἀκούονται θεῖοι ὕμνοι καὶ ἱεροὶ λόγοι καὶ προσευχαὶ κοσμούμεναι μὲ δάκρυα» (Migne 83, 1012. 1017. 1033). Ὁ Θεοδώρητος δὲν ἠμποροῦσε βέβαια νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὅλ' αὐτὰ κατ' ἐνέργειαν νόμων ψυχολογικῶν ἦσαν ἀπλῆ συνέχεια θρησκευτικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία μετεμορφώθη ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον.

Οὕτω λοιπὸν ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι ἀντι τοῦ Ποσειδῶνος ὠρίσθη κύριος καὶ δεσπότης τῆς θαλάσσης ὁ ἅγιος Νικόλαος, εἰς τὸν ὅποιον ἀπεδόθησαν καὶ θαύματα, διότι λέγεται εἰς τὴν βιογραφίαν του ὅτι καὶ ὅταν ἔξοῦσε ἐθαυματούργησε καταπαύσας τρικυμίαν καὶ μετὰ θάνατον ἔσωσεν ἀνθρώπων, ὁ ὁποῖος ἐκινδύνευεν εἰς τὴν θάλασσαν νὰ πνιγῆ.

Ἐπίσης καὶ ἡ ἁσματικὴ ἀκολουθία του περιέχει πολλές φράσεις, εἰς τὰς ὁποίας φαίνεται καλὰ ἡ προστασία του ἐπὶ τῶν ναυτῶν. Παραδείγματος χάριν «μέγας ἀντιλήπτωρ καὶ θερμὸς τοῖς ἐν τοῖς κινδύνοις τελοῦσιν ὑπάρχεις, ἐνδοξε ἅγιε Νικόλαε ἱεροκλήριξ Χριστοῦ, τοῖς ἐν γῆ καὶ τοῖς πλέουσιν», ἐπίσης «ξένα καὶ φρικτὰ ἐργάζη τεράστια ἐν πάσῃ τῇ γῆ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ τοῖς μακρὰν κινδυνεύουσι ταχυδρομοῖς λιταῖς ἐφιστάμενος». Παραλείπομεν ἄλλας.

Τὴν θέσιν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ Διονύσου κατέλαβαν ἀναλόγως τῆς μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας κατὰ χώρας καὶ πόλεις δημοτικότητός των ὁ ἅγιος Τρύφων ὡς προστάτης τῆς ἀμπελοφυγίας ἀνακηρυχθεὶς καὶ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοιοῦτος καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν εἰδικὴν εὐχὴν του, ἡ ὁποία διαβάζεται εἰς ἀμπέλια καὶ χωράφια καὶ κήπους πρὸς προστασίαν των ἀπὸ κάθε βλάβῃν, μαζὶ μὲ αὐτὸν δὲ ἀνεγνωρίσθησαν τοιοῦτοι καὶ δύο ἕτεροι ἅγιοι, ὁ Εὐστάθιος καὶ Ἰουλιανὸς ὁ Λίβυς (Goar σελ. 554). Ὅμοιος ἡ ἅγια Ἀγάθη ὡς προστάτις τῆς γεωργίας κατὰ τῶν θυελλῶν καὶ ραγδαίων βροχῶν ὡς φέρεται σήμερα τιμωμένη ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ οἱ ἅγιοι Κήρυκος καὶ Μόδδεστος προστάται ἐν γένει τῆς γεωργίας ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὸ Σουφλί τῆς Θράκης, ὁ δὲ δευτέρος εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἐπίσης ὁ ἅγιος Γεώργιος ὡς προστάτης τῶν γεωργῶν καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνοιξιν ἀναγεννωμένης φύσεως. Περὶ τὸ ὄνομα τοῦ δημοφιλοῦς τούτου ἁγίου ἐπλάσθησαν καὶ πολλαὶ παραδόσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ παράδοσις ὅτι ἐφόνευσε δράκοντα καὶ ἐλευθέρωσε βασιλοπούλλαν ἀπὸ βέβαιον θάνατον εἶναι συνέχεια τοῦ ἀρχαίου μύθου περὶ τοῦ ἥρωος Περσέως, ὅστις ἐλευθέρωσε τὴν Ἀνδρομέδαν ἐκτεθειμένην ὡς βορὰν εἰς θαλάσσιον κῆτος, ἡ δὲ παράστασις του ἐπὶ ἵππου τὴν στιγμὴν πού φονεύει τὸν δράκοντα εἶναι ἀντιγραφὴ τῆς παραστάσεως τοῦ μυθικοῦ Βελλερεφόντου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ πτερωτοῦ ἵππου Πηγάσου ἐφόνευσε τὴν Χίμαιραν¹.

¹ Καλλίστην μονογραφίαν περὶ τοῦ θρυλικοῦ τούτου ἁγίου ἔγραψεν ὁ Νικόλαος Πολίτης (Λαογρ. Σύμμ. 1,80 - 85).

Τὸν Πᾶνα ἀντικατέστησεν ὁ ἅγιος Βλάσιος τιμώμενος εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ὡς προστάτης τῶν ποιμνίων, ἀντὶ τοῦ ὁποίου εἰς τὴν Κύπρον τιμᾶται ὡς τοιοῦτος ὁ ἅγιος Σαλούμης. Καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος ἀνεμείχθη εἰς τοὺς ποιμενικοὺς ἁγίους, τοῦ ὁποίου ἡ ἑορτὴ εἰς πολλὰ μέρη πανηγυρίζεται ὑπὸ τῶν ποιμένων ὡς ἡμέρα μεταβάσεως εἰς τὰς θερινὰς βοσκὰς. Ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας προστάται τῶν ποιμνίων εἶναι ὠρισμένοι οἱ ἅγιοι Μόδεστος καὶ Μάμας.

Τέλος δὲ ἀντὶ τῆς Εἰλειθυίας προστάται τοῦ τοκετοῦ ὠρίσθησαν ἄλλοι μὲν ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος, ἄλλοι δὲ ἡ ἁγία Μαρίνα, διάδοχος δὲ αὐτῶν εἰς τὴν προστασίαν τῶν βρεφῶν ἐτάχθη ὁ ἅγιος Στυλιανός, ὁ ὁποῖος ἐκ παραδόσεως εἰκονίζεται κρατῶν βρέφος σπαργανωμένον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «παίδων φύλαξ πέφυκα, θεοῦ δῶρον».

Ὁ καθορισμὸς ὠρισμένων ἁγίων ἀντὶ τῶν παλαιῶν θεῶν ὡς προστατῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὰ ὀνόματά των. Τυχαῖα γεγονότα τῆς ζωῆς των, συμπτώσεις χρονικαὶ εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῆς μνήμης των, αἶ μετὰ τὸν θάνατόν των γεννηθεῖσαι περὶ αὐτοὺς παραδόσεις, παρετυμολογίαι τῶν ὀνομάτων καὶ ἄλλα τοιαῦτα αἷτια συνετέλεσαν εἰς τὸ ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸν ἕνα ἅγιον αὐτῆ ἡ ιδιότης καὶ εἰς τὸν ἄλλον ἐκεῖνη. Ἡ σύμπτωσις λόγου χάριν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Τρύφωνος τὴν πρώτην Φεβρουαρίου καὶ τῆς ἁγίας Ἀγάθης τὴν πέμπτην δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ιδιότητά των ὡς προστατῶν τῆς γεωργίας, καθὼς καὶ ἡ σύμπτωσις τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν εἰκοστὴν τρίτην Ἀπριλίου σχετίζεται πρὸς τὴν ιδιότητά του ὡς προστάτου τῆς ἀναγεννωμένης φύσεως καὶ τῶν ποιμνίων, τὰ ὁποῖα περὶ τὸν χρόνον τοῦτον μεταβάλλουν τόσον διαμονῆς. Ἡ ιδιότης τῶν ἁγίων Βλασίου καὶ Μάμαντος ὡς προστατῶν ἐπίσης τῶν ποιμνίων ἐγεννήθη ἀπὸ τὰς περὶ αὐτῶν ἐπικρατούσας παραδόσεις. Διότι περὶ μὲν τοῦ πρώτου λέγεται εἰς τὸ συναξάριον ὅτι ζῶν ὡς ἀσκητῆς εἰς ἕνα ὄρος κοντὰ εἰς τὴν Σεβάστειαν ἐξημέρωνε μὲ τὴν εὐλογίαν του τὰ ἄγρια θηρία, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου εἰς τὴν σχετικὴν του εὐχὴν τὴν ἀναγνωσκομένην εἰς τὰ ποιμνία λέγεται ὅτι διατρίβων εἰς τὰ

ὄρη καὶ τὰ σπήλαια ἄρμεγε τὰ ἐλάφια καὶ κατασκευάζων τυρὶ ἐμοίραζεν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ὅτι κάποιε δια τῆς προσευχῆς του ἔσωσε ποίμνια καὶ βουκόλια ἀπὸ θανατηφόρον ἐπιδημικὴν ἀσθένειαν. Ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος ἐξ αἰτίας τοῦ ὀνόματός του ὠρίσθη προστάτης τῶν ἐγγύων γυναικῶν διὰ τὴν δόσιν καλῆ λευτεριά, δηλαδὴ εὐκόλον γέννησιν, ὁ δὲ ἅγιος Στυλιανὸς ὁμοίως κατὰ παρετυμολογίαν τοῦ ὀνόματός του ἐνομίσθη στυλὸς καὶ στήριγμα τῶν βρεφῶν. Τὴν πίστιν αὐτὴν ἐνίσχυσε καὶ ἡ παράδοσις καθὼς ἀναφέρεται εἰς τὸ συναξάριόν του ὅτι οὗτος ἦτο ἰατρός, ὅταν δὲ συνέβαινε ἐπιδημικὴ θανατηφόρος ἀρρώστεια τῶν βρεφῶν, ἐσώζοντο ταῦτα διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματός του. Ἐὰν δὲ ἤθελαν ἀποθάνει, οἱ ἄτεκνοι γονεῖς ἤμποροῦσαν ν' ἀποκτήσουν ἄλλα ἐπικαλούμενοι τ' ὄνομά του καὶ ζωγραφίζοντες τὴν εἰκόνα του.

Εἰς παρετυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ὀφείλει τὴν δόξαν του ἰδίως μεταξὺ τῶν γυναικῶν καὶ ὁ θρυλικὸς ἅγιος Φανούριος ὁ νεοφανής, ὁ ὁποῖος φανερώνει τὰ πράγματα ποὺ ἐχάθησαν ἢ ἐκλάπησαν ἢ παρουσιάζει καλοὺς γαμπρούς. Εἶναι δὲ ἅγιος πολὺ βολικὸς, διότι εὐκόλα ἐπιτυχαίνει καμμιά ἐκεῖνο ποὺ ἐπιθυμεῖ ἀρκεῖ ν' ἀνάψῃ ἓνα κερὶ εἰς τὴν εἰκόνα του ἢ τὴν κάμην μίαν λειτουργίαν στὴ χάρι του ἢ τὴν κάμην καὶ τὴν μοιράσῃ μίαν πίτταν διὰ τὴν ψυχὴν τῆς μάνας του διὰ τὴν συγχωρηθῶν αἱ ἁμαρτίαι της, διότι καθὼς λέγεται δὲν ἦτο καλῆς διαγωγῆς. Φανερώνει δὲ «τὰ ἐν κρυπτῷ ὡς ἐνεστῶτα» καθὼς λέγεται εἰς τὴν ἀκολουθίαν του, διότι καὶ ὁ ἴδιος ἐν κρυπτῷ ζήσας Κύριος οἶδε πόσα χρόνια ἐφανερῶθαι τελευταῖα τυχαίως. Κατὰ τὸ συναξάριόν του ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ εἰκόνα του ἀνεκαλύφθησαν ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τὴν Ρόδον κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐρειπίων. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὀλίγον ἔλειψε τὴν καταδικασθῆ καὶ πάλιν εἰς ἀφάνειαν ὁ ἅγιος Φανούριος ὡς ὑπόπτου ὑπάρξεως, διότι ἀπηγορεύθη ρητῶς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἡ προσκύνησις καὶ ὁ ἑορτασμὸς του, ἐπειδὴ ὁμως εἶχε τὸ εὐτύχημα τὴν χαρακτηρισθῆ καὶ αὐτὸς ὡς βασιλικὸς ἐσώθη κατὰ τὴν ἐκλογικὴν νίκην τῆς πρώτης Νοεμβρίου 1920.

Ἡ συνήθεια τῆς κατασκευῆς εἰκόνας ἁγίου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ὀνόματός του ἢ ἡ διακόσμησις τῆς εἰκόνας μὲ χρυσὸν ἢ ἄργυρον, ἢ ὅποια εἶναι σήμερα πανελληνίως, φαίνεται μία παραλλαγή τῆς συνήθειας τῶν ἀρχαίων περὶ τῶν ἀναθηματικῶν εἰκόνων. Πρὸς ταύτην συνδέεται καὶ τὸ ἕτερον ἔθιμον, καθ' ὃ οἱ σωθέντες ἐν μάχῃ ἢ ἐκ ναυαγίου ἀφιέρωναν οἱ μὲν πρῶτοι τὴν ἀσπίδα των εἰς τὸν Ἑρακλέα, οἱ δὲ ἄλλοι ὁμοίωμα πλοίου εἰς τὸν Ποσειδῶνα, ἐκεῖνοι δέ, τῶν ὁποίων ἐθεραπεύετο ἀπὸ πάθημα ἕνα μέλος τοῦ σώματος, ἀφιέρωναν εἰς ἄλλον θεὸν ὁμοίωμα τοῦ μέλους. Ὁ Θεοδώριτος περὶ τῶν συγχρόνων χριστιανῶν λέγει ὅτι ὁσάκις ἐπετύγχαναν μὲ τὴν βοήθειαν ἁγίου τινοῦ τὴν θεραπείαν μέλους τοῦ σώματος ἀφιέρωναν εἰς αὐτὸν ἐκτύπωμα τοῦ μέλους τούτου (Migne 83, 1032). Τὸ ἔθιμον ἐπικρατεῖ καὶ σήμερα καὶ βλέπομεν τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων καταφόρτους ἀπὸ τοιαῦτα ἀφιερώματα ἐκ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, παριστάνοντα κεφάλια, μάτια, ἄφτια, χέρια, καρδιές, πόδια, στήθη καὶ κάθε ἄλλο μέλος τοῦ σώματος, τὸ ὅποιον ἐθεραπεύθη διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματός των. Ὅμοίως ἀφιερώνονται εἰκόνας πλοίων διὰ τὴν σωτηρίαν ἀπὸ ναυαγίων. Οὐχὶ σπανίως βλέπει κανεὶς καὶ εἰκόνας οἰκιακῶν ζώων θεραπευθέντων μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἁγίων. Κατὰ προτίμησιν δὲ τὸν μεγαλύτερον φόρτον τῶν ἀφιερωμάτων φέρουν αἱ εἰκόνας τῆς Παναγίας, διότι αὐτὴ κατέλαβεν ἐξέχουσαν θέσιν μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ὡς παρθένος καὶ ὡς μητέρα τοῦ Χριστοῦ, οἱ δὲ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, μετὰ τῶν ὁποίων ἐξέχει ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, ἀπονέμουν εἰς αὐτὴν σχεδὸν θεῖαν λατρείαν. Ἡ Παναγία ἐπλήρωσε τὸ κενὸν πρὸ ἐσχηματίσθη εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλληνος χριστιανοῦ ἐκ τῆς καταργήσεως τῆς λατρείας τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς.

* * *

Ὁ χριστιανισμὸς συνεβιβάσθη μὲ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον. Ὁ Ἕλλην φανταζόμενος τὸν θεὸν ὡς ἄνθρωπον διαφέροντα μόνον κατὰ τοῦτο ὅτι ἦτο προικισμένος

μέ ανωτέρας σωματικὰς καὶ φυσικὰς δυνάμεις καὶ εἶχε τὸ προνόμιον τῆς ἀθανασίας, ὅταν ἐπήγαιεν εἰς τὸν ναὸν διὰ νὰ προσφέρει θυσίαν ἔπρεπε νὰ ἴδῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον παριστανόμενον δι' ἀγάλματος. Ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἐκήρυξε σφοδρότατον πόλεμον κατὰ τῶν εἰδώλων χαρακτηρίσασα αὐτὰ ὡς βδελύγματα. Καὶ δὲν ἐπέτρεψε μὲν ἀπολύτως τὴν χρῆσιν ἀγαλμάτων, ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν εἰκόνων. Ἐφάνη δὲ τόσον πολὺ συγκαταβατικὴ, ὥστε ἐπέτρεψεν ἢ ἠνέχθη τὴν δι' εἰκόνας παράστασιν ὡς ἀνθρώπου καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ παρὰ τὸ οὐσιώδες δόγμα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα ἄυλον καὶ ἀνείδιον.

*
*

Δυστυχῶς ὁ χῶρος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθῶμεν περισσότερο εἰς τοὺς τοιοῦτους παραλληλισμούς. Ἐὰν γίνῃ ποτὲ πλήρης μελέτη ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, θ' ἀποδειχθῇ ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς πρακτικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἔγινε μᾶλλον ἐξελληνισίς τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ ἐκχριστιάνισις τοῦ ἑλληνισμοῦ.

A. A. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

